

O PROMENI I KONTINUITETU

Dušica Potić

Vladimir Pištalo: »KRAJ VEKA« Prosveta, Beograd, 1990.

Misteriji kraja veka doprinela je, u našim kulturnim prostorima, i grupacija mladih pisaca, poznatija po nazivu mlada srpska proza. Ali jedinstveni poetički koncept, koji ih je tokom poslednjih desetak godina prozeo zajedničkim duhom, počeo je, polagano, da se menja. To, međutim, ne znači da mlada srpska proza više nije mlada. Kao da čitav skupina, skupno, zaokreće u istom pravcu. »Majstorski udarac Feiri Felera«, priča iz nove Pištalove birke **Kraj veka**, tek je spoljašnji simptom zajedništva. Isti je motiv obradio i Nemanja Mitrović, u svojoj novoj knjizi **Priče za oči**. Ali dok ga Mitrović postavlja u središte interesovanja, gradeći na njemu celinu kratke priče, Vladimiru Pištalu je poslužio kao ključna tačka jedne postmodernistički razudene pripovetke, kao njeno strukturno uporište, na kojem vrši projekciju stvarnosti u san. Duh zajedništva ne uzmiče tako lako, ali stvaralačka individualizacija, neminovan rezultat umetničkog sazrevanja mladih pisaca, počinje da zauzima sve izrazitiju poziciju.

Mnogo više nego ova (da li slučajna?) motivska podudarnost, na poetičku modifikaciju ukazuju dve inovacije — jedna formalna i jedna značenjska. Ukoliko je dosadašnji rad grupe obeležila kratka priča, najnovija ostvarenja ovih književnika naginju obimnijim pripovednim oblicima, kako po spoljašnjim odlikama, tako i po imanentnom modelu sveta. Isprekidana linija između proznog i lirskog iskaza, na kojoj vibrira kratka priča, ustupa mesto tradicionalnijim elementima narativne strukture, kombinovanim sa modernijim postupcima, stvarajući osobita postmodernistička dela. **Priče za oči** sve više liče na »prave« priče, bez obzira na njihovu (kratku) dužinu. Dobro vodena radnja, dijalog, unutrašnji monolog, opis, karakterizacija junaka, retrospekcija, retardacija — izraženi su nego u ranijim zbirka Nemanja Mitrovića, za koga se sa sigurnošću nije moglo tvrditi ni da je pesnik, niti da je prozaišta. Izazovima promene nije odoleo ni Pištalo. Tako i neki njegovi tekstovi imaju obeležja »prave« priče (»Petar Pan«, »Vojnička priča«). A neki drugi postižu efektne naracije na sasvim osobit način. U »Izdanom«, na primer, radnja se gradi na deskripciji, atmosferi, introspekciji, a u »Ljubavnicima« i pomoću asocijativnog postupka.

Fragmentarnost slike sveta preobražava se u postmodernistički kaledioskopski pogled. Strukturno usitnjavanje, sve do osamostalivanja kompaktanog poetsko-proznog fragmenta, po sebi (setimo se Mitrovićevih zapisa **Duše i stvari**) ili u okviru veće celine (setimo se nepopovljiivog **Neponovljivo neponovljivo**), prerasta u razudeni je, postmodernistički hibridne tekstove, koji zahtevaju širi prostor. Duže priče mogu se naći i u **Pričama za oči**, ali i u **Kraju veka**. Takve odlike pokazuju Rostok« i »Vojnička priča«, a za »Majstorski udarac Feiri Felera« može se reći i da je pripovetka. Nasuprot usitnjavanja nadolazi narastanje. Čak se Sreten Ugričić, doskorašnji majstor fragmenta i kompozicionih varijacija, javlja — romanom. Preteča, David Albahari, već ga je napisao. Srpska književnost je oduvek mogla da se pohvali dobrim pripovedačima, pa nema razloga da im se ne pridruže i neki mladi srpski prozaisti. A zamerka koja bi se Pištalu mogla postaviti plod je neuhodanog prelaska na drugi žanr. Ponegde neuskladen odnos kompozicionih elemenata narativne strukture, kao što je nešto duža ekspozicija u priči »Izdani«, međutim, nije neotklonjiv.

Navedeno poetičko skretanje ne znači da iz njihovih opusa naglo iščezava kratka priča. Ali primetna je još jedna inovacija, ne baš tipična za njenu fluidnu strukturu. Radi se o (uslovno rečeno) povratku (uslovno rečeno) stvarnosnoj

prozi, ili modelu sveta koji je Vaš kritičar nedavno definisala kao »realizam koji nije realizam«. Ako je dosadašnji rad grupe obeležen oštrim razdvajanjem duša i stvari, dajući prednost unutrašnjem svetu subjekta, stvarnosti literarne fikcije, oniričkom, onostranom i nadstvarnom, nova tendencija nastoji da izrazi njihov prepletaj. Iskustva književne i ostalih alternativnih realnosti, na kojima su zasnivali svoje tekstove, počinju da se otvaraju i za iskustva stvarnosti. Nemanja Mitrović pribegava svojevršnom oniričkom mimezisu, osvetljavajući stvarnost i san kao komplementarne i kauzalne polove **Priča za oči**. Sreten Ugričić u priču »Pedeset jedan« (ili prvom poglavlju romana) projektuje relacije objektivnog sveta u svet literarnog predloška. Isidora Bjelica sklapa **Gospodara sretnih predmeta** neprestanim smenjivanjem perspektive pripovedanja, relativizujući, na taj način, sve dotaknute vidove stvarnosti. Nešto stariji Predrag Marković, u **Otmenosti duše**, poigrava se istorijskim faktima, nezamislivim u zajedničkom projektu **Beogradska manufaktura snova**, ili njenom **Statutu**, potpisanom od strane Vladimira Pištala. Sada se i on kreće novim stazama. Njegova osobenost, u odnosu na članove grupe, jeste hibridna struktura i hibridni postupak. Na ravni celine zbirke, kao i na ravni pojedinačne priče, Pištala ne odlikuje jedinstven pristup. Postmodernistička mozaičnost slike sveta pronašla je u **Kraju veka** svoj najintenzivniji izraz. Iako pisac daje prednost alternativnim svetovima, pričama tipa »unutrašnjeg bioskopa« ili »šta vidim kad zatvorim oči«, ni snaga onog spoljašnjeg, u nekim pričama, nije za zanemarivanje.

Koncept radikalne parodije Save Damjanova ostao je usamljeniji, pa samim tim i značajniji. Ali elementi sugerisane poetike, tipično za postmodernizam, prisutni su i kod ostalih pisaca. Najizrazitije se ispoljila u negiranju tradicionalnog logocentrizma koje je osnov njihovog pisanja, ali su i parodična preispitivanja zatvorenog sistema književnosti delatnija. Njihovi tragovi mogu se pratiti i na primeru »realizma koji nije realizam«, što će reći maloj internoj pobuni protiv apsolutizovanja postmodernističke paradigme biće (= teksta). Tome je najmanje sklon Nemanja Mitrović, koji podržava neke tradicionalne žanrove, kao što bi neki starinski pisac podražavao prirodu ili društvene odnose. Ali preinačavajući njihove konvencije, kao što je nesrećan kraj bajke, Mitrović prečutno dovodi u pitanje opstanak ustanovljenih obrazaca. Predložak kojim se poslužio Sreten Ugričić dolazi iz sasvim neočekivanog pravca. Ugričić se podsmehuo literaturi posežući za svetom dečijih slikovnica. Isidora Bjelica junake iz sfere umetnosti prikazuje u njihovoj primarnoj, ljudskoj, dimenziji. Još jedan neočekivani preokret u odnosu na uobičajene postmodernističke postupke poneo je znamenje pobune. Ustoličavanje književnosti, nasledeno još od ranih modernista a razvijano na ideji medutekstovnosti, negira se i imanentno — samim postupkom.

Vladimir Pištalo je, u tom pogledu, prezentirao najraznovrsnije tehnike, što nije novina u njegovom opusu. **Kraj veka** je svoje prethodnike imao u Pištalovim zbirka **Manifesti** i **Korto Malteze**. Ako su **Slikovnica** i **Noći** bliski senzibilitetu sa početka veka — moderne, **Manifesti** strukturiraju tekst oslanjajući se na meduratne modernističke poetičke proglose (čiji je, uostalom, naslednik i pominjan **Statut**). **Korto Malteze** je pokušaj eksperimentalnog ukrštanja dva različita medija — literature i stripa. Sažimajući iskustva prethodnih knjiga, nova zbirka razvija se u oba naznačena pravca. Fantastika, ključna odlika Pištala — postmoderniste u **Kraju veka**, poslužila se elementima bajke u većini priča. Oprobao se i u putopisu, jednom od omiljenih žanrova srpskih pisaca.

Ali ako njegovi nisu dostigli visine do kojih su se popeli putopisi Ljube Nenadovića, Isidore Sekulić, Andrića ili Crnjanskog, tradiciju je, u svakom slučaju, neophodno negovati. »Rostok« je blizak realističkom zapisivanju priča iz života, ili barem nastoji da se takvim predstavi. A da su ovakvi, polumemoarski i poludokumentarni, elementi, na kraju veka, mnogo bliži parodičnom nego neutralnom iskazu ne treba previše isticati.

Dovršavanje posla započetog u zbirci **Korto Malteze** ogleda se u uključivanju i nekih drugih medijskih oblika. U »Reklami« Pištalo je, poput futuriste Majakovskog nekada, ali iz sasvim drugih pobuda, napisao priču na osnovu reklamnog slogana. Dok je Majakovski nastojao da izvede poeziju na ulice i u fabrike, Pištalo relativizuje estetski iskaz, rastežući pojam književnosti i na tekst koji se ne smatra umetničkim. Istovetno polazište dalo je sasvim drugačije efekte. Od početka do kraja veka, literatura je prešla put od samo—konstituisanja do početaka samo—preispitivanja. »Spot« je, zato, autentična piščeva ideja — priča zasnovana na postupku video—spota (koji je već sinkretizovao muzički i vizuelni sadržaj).

Sve više se oslobađajući od poslušničke uloge narativne pratnje auditivnoj osnovi, postao je kulturna formula mladih recepijenata izrazito imaginativnim pristupom realnosti. Neizgovoreno pitanje moglo bi da glasi — šta je ostalo za književnost? Ili — kakva je njena (medijska) sudbina na kraju veka?

»Majstorski udarac Feiri Felera« kombinuje najrazličitije tehnike u jednu heterogenu celinu (ali i najdovršeniiji tekst u knjizi). Uz bazično pričanje priče smenjuju se tradicionalni postupci i ravnopravni vidovi stvarnosti (introspekcija, retrospekcija, interpolacija, automatsko pisanje, san, fantastika, unutrašnji svet junaka, esej, slika, stihovi). Razudnost ove priče dovodi ih u situaciju međusobnog preispitivanja, prepuštajući svet bezdanim ponorima čovekove podsvesti, pred kojom uzmiče i autonomno biće literature. Na slična mesta čitaoci će naići diljem postmodernističke literature, primera radi, u glasovitom romanu **Poljubac žene—pauka**. Ali jedna jedina izmena tačke gledišta u priči »Petar Pan« vraća nas mnogo godina unazad — do znatno starijeg romana **Parmski kartuzijanski manastir**. Ako je Stendal započeo proces razgrađivanja tradicionalne književnosti, najavljujući nadolazeći modernizam, Vladimir Pištalo, upotrebom istog postupka, opisuje luk gotovo jednovjekovnog trajanja modernističkih eksperimenata. Eksperimenata na čijem se kraju, a ima mnogo razloga za takvu tvrdnju, obreo postmodernizam.

Pastiš (kako bi rekao Pištalo) ili epigonstvo (kako bi rekli naši stari), »Izabranik«, želi da ponovi manir Milorada Pavića. Na sceni su alogična poredjenja, sinestezija, metonimija i metafora, nekoliko uzgrednih likova i epizoda, tragična, gotovo genetska, predodređenost glavnog junaka. Ali nije dovoljno pisati »kao« Pavić da bi se bio Pavić. Neka poredjenja Vladimira Pištala prete da prerastu u banalnosti, neizvedena misao precesa se drugom i na taj način dovodi u pitanje, što nisu odluke samo »Izabranika«, već i nekih drugih priča iz **Kraja veka**. Ma koliko da je Vaš kritičar rada da ih iščita u ključu u kojem piše i ovaj prikaz — kao način da se preispita autonomnost sistema književnosti, ponekad joj dobra volja nije bila dovoljna. Mnogo više nego ova mladalačka priča, najbolji momenti **Kraja veka** prekoračuju neskrupulozno »pastiša« i zaista izlaze iz Pavićevog šinjela. Oni momenti koji slede jedini mogući put podražavanja dometa uzora, put autentičnosti, za koji su se zalagali književni poslanici od početka, pa evo, i do kraja dvadesetog veka.

□ □ □